

Demokracija in totalitarizem na Bližnjem vzhodu

UVOD

V podporo civilnemu prebivalstvu pred napadom Združenih držav Amerike sem 13. februarja 2003 v Bagdadu sodeloval v mednarodni akciji Živega ščita. Tritedensko potovanje mi je omogočilo pobljše spoznavati iraško okolje in življenje tamkajšnjih ljudi, kot tudi sam iraški režim. Prepričan sem, da so tudi moji prijatelji iz približno tridesetih držav imeli priložnost spoznati tisto, kar sem tudi sam opazil v iraški družbi. Morda imam v primerjavi z njimi tudi nekaj prednosti, saj živim v državi, ki je most med vzhodom in zahodom. Turška kultura prepleta značilnosti tako vzhoda kot zahoda in ravno to mi je pomagalo preučevati iraško družbo z drugega stališča.¹

V svojem članku predstavljam kratko zgodovino družbene ureditve v Iraku od časov osmanskega cesarstva do danes, obenem pa tudi kratko razlago podobnosti in razlik med Turčijo in Irakom, s čimer želim prikazati odnose med državama. Preden pa se posvetim temu, bom opisal, kako je demokracija napredovala na ozemlju Turčije. Temu bo sledila analiza, zakaj lahko vlada ZDA v Iraku vzpostavi le režim, ki se ne razlikuje od Sadamovega totalitarizma, ne pa tudi demokracije zahodnega tipa. Irak, kot tudi druge arabske države, se od zahodnih držav razlikujejo po svoji družbeni strukturi, ki je pod pritiskom plemenskih vodij in vodij etničnih rodov ter verskih redov. Ravno zaradi teh pritiskov je lahko edina oblika vladavine v Iraku diktatorski oz. totalitarni režim. Če lahko razumemo to tezo, lahko razumemo tudi, zakaj je režim Sadama Huseina trajal tako dolgo.

Veliko turških in zahodnih intelektualcev ter uradnikov trdi, da bi lahko turška družbena ureditev služila kot model za druge države Bližnjega vzhoda, kot so

* Ahmet Faruk Keceli je diplomiral na Department of Economics in Middle East Technical University v Ankari. Februarja 2003 je sodeloval v akciji Živi ščit v Iraku.

¹ Sodeč po poročanju zahodnih medijev je imel Irak "bolno družbo". Tariq Ali (2003) podaja veliko primerov poročanja zahodnih množičnih medijev v svojem članku "Re-colonizing Iraq" v *New Left Review*.

Irak, Sirija, kot tudi za bolj islamski Iran. Podobno kot druge že omenjene države tudi turška družba temelji na islamu, vendar turška družba izvira iz drugačnega zgodovinskega ozadja. Poleg tega ima Turčija bolj zahoden značaj, ki se je začel oblikovati veliko pred letom 1789. Veliko mladih ljudi je odšlo v Francijo in druge zahodne države, da bi se izobrazili, medtem ko se je veliko tujcev v zadnjem obdobju osmanskega cesarstva učilo na vojaških in medicinskih šolah. To spremembo imenujem “umetna demokracija” od zgoraj, ki pa ni naletela na močno podporo znotraj turške družbe, tako da konservativne sile ostajajo vpliven dejavnik v civilni družbi.

Mnogi trdijo, da sta si Irak in Turčija podobna. Sam se s tem ne bi strinjal, saj v Iraku ni civilne družbe, razen hegemonije voditeljev verskih redov in etničnih rodov. Ljudje pa v intervalih ostajajo pod političnimi vplivi in odvisni od države. Lahko trdimo, da je ljudem, živčim v Iraku, vladala hierarhija kraljevih, verskih ali vojaških vezi.

KAKO JE BIL VADANO IRAŠKEMU LJUDSTVU ZA ČASA OSMANSKEGA CESARSTVA IN POZNEJE?

Na kratko bom predstavil način vladanja za časa osmanskega cesarstva in nekatere politične dogodke, ki so vplivali na politično, gospodarsko in družbeno življenje ljudi. Iraški narod do revolucije leta 1920 ni razvil tradicije demokratičnih vstaj, kot tudi ni zahteval več demokratičnih pravic zase. Čeprav Safty trdi, da demokratično ozadje ne pogojuje vzpostavitve demokracije, pa sam trdim, da demokracija potrebuje tradicijo in zgodovinsko ozadje med ljudmi. Če gledamo na demokracijo zgolj kot na obliko vladanja, se strinjam, da tradicija in zgodovinski dogodki ne igrajo pomembne vloge. V takšnih okoliščinah revolucije od zgoraj vzpostavljajo “polovično demokracijo” in ne vključujejo ljudi v politične odločitve. Turčija je dober primer za tako “polovično demokracijo”. Prehod na popolno demokracijo pa gre vzporedno z zahtevo ljudi po sodelovanju v političnih procesih in v vladajočih aparatih. Islamska doktrina *bi’at*, kar pomeni popolno pokorščino vrhovni oblasti, je preprečevala vsakršen upor proti sultanu, ki je bil hkrati tudi kalif. Doktrina *bi’at* pa ni edini pristop k preučevanju islama. Islam v svoji doktrini vključuje tudi nekatere demokratične prvine.

Zaradi načina vladanja na svojem ozemlju velja Otomansko cesarstvo za eno največjih cesarstev modernega časa. Ozemlje cesarstva je bilo razdeljeno v *Sancaks*. Istambul kot glavnemu mestu je vladal sultan in *ulemas*, ki so bili izobraženi intelektualci iz *medreses*. Janičarji so bili vojaki vseh narodnosti, ki pa se niso smeli poročiti. Zunaj Istambula so živeli *timarli sipahis* (vojaki, ki so se med vojno pridružili vojski), *reaya* (vaščani, kmetje in pastirji) ter provincialni janičarji.

Vladajoči deli dinastije so bili *Sancak begi*, *or vali*, in *kadis*. *Kadis* so bili izvrševalci sultanovih ukazov (*orf*) ter sodniki šeriatskega prava. *Sancak begis* in *sipahis* pa so pobirali davke in varovali prebivalstvo. V klasičnem času osmanskega cesarstva je bila taka ureditev vladanja bistvena.

Po letu 1789 se je turško cesarstvo začelo zgledovati po Zahodu, kar je prineslo določene spremembe. Same spremembe pa niso bile zgolj posledica francoske revolucije, ampak je prišlo tudi do sprememb znotraj notranjih institucij. Janičarji so bili odpravljeni leta 1826, konjenica pa je na začetku 18. stoletja, ko je država postala bolj decentralizirana,² začela izgubljati svoj pomen.³ V 19. stoletju je država postala močnejša in se je zopet centralizirala.⁴ Do 18. stoletja je oblast osmanske dinastije krožila med provincialnimi vodji plemen, svoj vpliv v provincah pa so povečali tudi lokalni ugledneži (*ayans*).⁵ Nuja po ponovni vzpostavitvi vojske v zahodnem slogu je naredila izobraževanje bolj moderno, povabljeni pa so bili tudi tuji učitelji. Razumljivo je, zakaj so glavni protagonisti reform diplomirali ravno na vojaških in medicinskih šolah.

Med izobraženimi intelektualci (*ulemas*) so izbirali sodnike šeriatskega prava (*kadis*), ki so se versko izobraževali v javnih šolah. Med vojno so *sancak begis* in *timarli sipahis* na svojem teritoriju novačili vojake. Približno tristo let, in sicer od leta 1638 do 1917, je v Iraku vladala takšna ureditev⁶ z manjšimi spremembami. Glavna značilnost tega sistema je bilo vladati svojim podanikom v skladu z islamsko ideologijo in tradicijo. Pomembnost mest, kot sta Basra in Bagdad (podobno kot Halep v Siriji), je bila v tem, da so skozi ta mesta vodile trgovske poti.

Francoska revolucija je imela na Bližnjem vzhodu močan vpliv na ideje, kot so samoodločba in osebne svoboščine. Reforme Mohameda Alija, povezane z modernizacijo, industrializacijo in izobraževanjem, so pripomogle k vzpostavitvi ideje o arabskem nacionalizmu. Pod vpliv nacionalistične doktrine, ki se je širila po vsemu svetu, so še posebej po letu 1908 prišli tudi iraški izobraženci. "Zaradi čedalje večjega izpostavljanja Zahodu je Basra postala središče iraških nacionalistov, ki so zase zahtevali delno avtonomijo."⁷ "Vpliv teh idej se je krepil skozi

² Bruce McGowan (1994: 658) poudarja, "da so si elite, ki niso bile tesno povezane z Istanbulom, prizadevale otrestiti vse kontrole."

³ McGowan (1994: 659).

⁴ Donald Quataert (1994: 762) navaja: "V 19. stoletju osrednja osmanska struktura postaja čedalje močnejša, racionalna, specializirana in učinkovitejša pri uveljavljanju svoje volje znotraj družbe. To je bil nekako skupni cilj tako lokalnih birokratov kot velesil. Moč centralne oblasti je izhajala iz dejstva, da so birokrati sedaj nadzorovali veliko manj ozemlja. Ne glede na izgubo bogatih provinc se je osrednja oblast po koncu uporniških vstaj lahko osredotočila bolj na probleme države, ki se je borila za svoj obstoj."

⁵ McGowan (1994: 674).

⁶ Inalcik, Halil (1994: 9–410).

⁷ "Iraška zgodovina" na www.achiles.net/~sal/iraq.history.html

vse 19. stoletje, za posledico pa je imel vzpon arabskega nacionalističnega gibanja, ki se je borilo za končanje osmanske prevlade.”⁸

Od iraške revolucije junija 1920 so Iraku do leta 1930 vladali britanski upravitelji. Po letu 1930 je oblast z britanskim soglasjem prevzela hašimitska monarhija. Leta 1936 je prišlo do prvega državnega udara v modernem arabskem svetu, ko je militantna skupina umorila generala Bakr Sidqi-ja. Britanski vpliv se je nadaljeval s podporo tesno povezanih skupin, kot so bili plemenski šejki, po drugi strani pa naraščalo nacionalistično gibanje, ki je bilo najmočnejše v mestih. Ko so bili ogroženi britanski interesi, so se Britanci leta 1941 zatekli k uporabi sile.⁹ Posledica tega je bila revolucija leta 1958 pod vodstvom generala Kasima. Naslednji državni udar je izvedel polkovnik Abdul-Selam Arif, po njegovi smrti v letalski nesreči leta 1966 je oblast prevzel njegov brat Abdul-Rahman Arif . Njegovo vladanje pa je trajalo le dve leti, ko je Hasan El-Bakr izvedel novi državni udar.¹⁰ Kmalu po tem pa je na oblast prišla stranka Baas.¹¹

Po provizorični ustavi leta 1970 sta v stranki dominirala Sadam Husein in Bakr. “Prava moč je ostala v rokah tesno povezanih elit, bodisi na družinski bodisi na plemenski podlagi. Do leta 1977 je velika večina vplivnih ljudi v stranki Baas na tak ali drugačen način ostala povezana s triumviratom Sadama Huseina, Bakra in generala Adnar Khayr Allah Talfaha, ki je bil Sadamov svak in je leto pozneje postal obrambni minister. Vsi trije so bili v vladi ter tudi člani stranke Baas in revolucionarnega sveta. Vsi so pripadali družini Talfah iz Tikrita, na čelu z Khayr Allah Talfahom. Khayr Allah Talfah je bil Sadamov stric in skrbnik, obenem pa tudi oče Adnan Khayr Allaha in Bakrov bratranec. Sadam Husein je bil poročen s hčerjo Adnan Khayr Allaha, Adnan Khayr Allah pa je bil poročen z Bakrovo hčerjo.”¹²

Ko je 16. julija 1979 odstopil Ahmen Hasan, je oblast prevzel Sadam Husein, ki je državi nepretrgoma vladal vse do zadnjih dogodkov.¹³ Način vladanja je bil

⁸ Adel Safty (2003: 243-244). Še pred Mohamedom Alijem je paša Midhat poskušal posodobiti Irak po zahodnem modelu, da bi si Osman nazaj pridobil svojo avtoriteto. (v “Iraq History”, www.achilles.net/~sal/iraq.history.html).

⁹ “Iraq History”, www.achilles.net/~sal/iraq.history.html – Po končani 1. svetovni vojni so Irak nadzorovale britanske vojaške sile, Sirijo pa francoske. Ko sta obe velesili umaknili svoje vojake, sta hkrati povsem zarisali mejo med Irakom in Sirijo. Ko je Sadam Husein zahteval vpogled v arhive osmanskega cesarstva in obenem vztrajal, da Kuvajt pripada Iraku, je v resnici imel prav. Kuvajt je od Iraka ločila britanska vlada, čeprav je bil Kuvajt sestavni del Iraka znotraj osmanskega cesarstva. Tariq Ali (2000) navaja glavni razlog, zakaj je iraška invazija sprožila toliko zaskrbljenosti v ZDA: “Invazija je pomenila grožnjo, da se bo do dve petini svetovnih naftnih zalog znašlo pod nadzorom modernizirane arabske države z neodvisno zunanjo politiko – v nasprotju z zahodnimi fevdalnimi kolonijami Kuvajta, Zaliva in Savdske Arabije.”

¹⁰ Hayat Encyclopedia, št. 5, str. 1610.

¹¹ “Iraq – A Country Study”, *Library of Congress*, lcweb2.loc.gov/frd/cs.iqtoc.html

¹² “Iraq – A Country Study”. Družinske vezi so dober primer plemenskega življenja, o čemer pa bo govor v nadaljevanju.

¹³ “Iraq History”.

totalitaren, obenem pa se je zapletal v napetosti in vojne s sosednjimi državami. "Leta 1980 se je začela iransko-iraška vojna, ki je trajala osem let in v kateri je po nekaterih ocenah umrlo milijon ljudi. Vojna, v kateri si nobena stran ni povečala obsega svojega ozemlja, je imela uničujoče posledice za gospodarstvo obeh držav."¹⁴ Temu je sledila iraška okupacija Kuvajta in sankcije ZN, ki so povzročile trpljenje civilnega prebivalstva.

Po iransko-iraški vojni je Sadam Husein poskušal preprečiti kurdske vstaje v Iraku. Leta 1988 je v pokolu pri Halabji pobil 5000 ljudi. Večina ljudi, ki je v uporabi podpirala kurdsko *peshmerga* (tisti, ki se soočajo s smrtjo), je bila umorjena s kemičnim orožjem. Prebivalci Halabje, ki so umrli v tem dogodku, so bili neoboroženi. Leta 1990 je predsednik Husein okupiral ozemlje Kuvajta, da bi si prilastil ozemlja in si s tem posledično pridobil nadzor nad cenami nafte. Namen iraške vojske je preprečila intervencija pod vodstvom ZDA, ki je terjala 100.000 iraških vojakov ter na desetisoče življenj civilistov."¹⁵ Intervencija, imenovana zalivska vojna, je trajala od 17. januarja do 28. februarja 1991.

Karizmatični voditelji ustvarjajo kult osebnosti, ki je značilen predvsem za družbe na Vzhodu. Irak pri tem ni nobena izjema. Vse spremembe po iraški neodvisnosti so se zgodile pod vodstvom vplivnih voditeljev. Ker velja nafta za strateško dobrino,¹⁶ prihaja na območjih, bogatih z nafto, do nasprotujočih si interesov med političnimi silami. Boj za prevlado nad naftnim bogastvom pa ustvarja plodna tla za nastanek totalitarizma. Totalitarizem je glavna značilnost držav, bogatih z nafto, saj potrebujejo trdno organizirano oblast, da bi se uprle interesom imperialističnih sil.¹⁷ Iraška družba, ki je etnično zelo raznolika, potrebuje zunanjega sovražnika, da lahko različne etnične skupine živijo skupaj znotraj ene države. Podobno velja za druge države na Bližnjem vzhodu, ki sledijo tej politiki iz istega razloga. Enotnost v Iraku ogroža le kurdska manjšina, ki skuša doseči odcepitev.

PLEMENSKI SISTEM, ETNIČNI ROD IN *TARIKATS* (VERSKI REDOVI) V IRAŠKI DRUŽBI¹⁸

V Iraku živijo ljudje v plemenih, ki temeljijo na etnični¹⁹ podlagi. Med plemeni, etničnimi rodovi ter verskimi redovi so meje zelo zabrisane. Odnosi med plemeni

¹⁴ "Iraq History".

¹⁵ "Iraq History". Zdi se, da je Sadam samovoljno napadal sosednje države. Toda ne smemo pozabiti, da tega ne bi mogel početi brez dovoljenja zahodnih velesil. Po nekaterih podatkih je ameriška vlada pred tem celo odobrila iraško invazijo na Kuvajt. Konflikt med Irakom in zahodnimi velesilami gre iskati v cenah nafte na svetovnem trgu, Sadamovi uspešni politični ekonomiji in njegovi zunanji politiki.

¹⁶ "On The Political Economy of Oil".

¹⁷ Uspehi v boju z imperialističnimi silami so povečali ugled državnim voditeljem, medtem ko so bili porazi razloženi s konservativno islamsko ideologijo: "Izgubili smo, ker smo se oddaljili od božjih zapovedi."

so določeni s tradicijo. V iraški družbi imajo plemena ideološke, politične in ekonomske vloge.

Če si поблиže pogledamo strukturo iraške družbe glede na etnično pripadnost, vidimo, da večino sestavljajo Arabci, Arabci-šiiti (pripadajo perzijsko-iranski državi), Turkmeni in Kurdi. Kurdi in Turkmeni živijo na severu, v bližini mest Kerkuk in Mosul, medtem ko večina šiitskega prebivalstva živi na jugu, v okolici mesta Basra, ki je drugo največje iraško mesto. Šiitski Arabci sestavljajo 54 odstotkov prebivalstva, preostali del pa so suniti različnega izvora in ver. Arabci, ki jih po verski ločnici delimo na kristjane, ki so v manjšini, ter muslimane, pa živijo okrog Bagdada in v osrednjem delu države.²⁰ Kurdi in Arabci različnega rodu so pogosto organizirani v plemena.

Kurdi izvirajo iz starih civiliziranih babilonskih družb, medtem ko so šiiti povezani z Iranom, Turkmeni pa izhajajo iz *Oguz Turks (Bozoks)* v Iraku.²¹ Različne etnične skupine so lahko živele skupaj pod dežnikom osmanskega cesarstva, ker cesarstvo ni bilo nacionalistično in ni povzdigovalo nobene etnične skupine, razen patriarhalnega nasledstva sultana, ki mora izhajati iz vrst Turkov²². Poglavarji različnih etničnih skupin so imeli do sultana v času miru obveznosti, kot je davek od kmetovanja in obdelovanja sultanove zemlje,²³ v času vojskovanja pa so morali plačevati poseben davek. Turkmeni imajo poseben odnos s Turčijo, podobno kot šiiti z Iranom, medtem ko za Arabce lahko rečemo, da je razen na severu večina v vseh drugih delih Iraka. Podobno kot tudi druge etnične skupine imajo Arabci posebne vezi s svojimi verskimi voditelji. Elitni del iraške vojske izhaja predvsem iz dveh mest, Bagdada in Tikrita (od koder je tudi Sadam Husein). Ker Irak dobiva veliko dohodka od prodaje nafte, si je lahko privoščil vzdrževanje velikanske vojske in tudi velikanskega državnega aparata.

Za Irak lahko trdimo, da je oblast elit od nekdanj temeljila na vojski, še zlasti pa po padcu osmanske dinastije. V nacionalističnih uporih, ki jih je vodila vojska, je prišlo do preoblikovanja družb držav, kot so Irak, Sirija in Turčija. V Turčiji so opazne zmerne fašistične vrednote, kot tudi velikanski vpliv vojske na politiko.

¹⁸ "Tako lahko splošni oris in zgodovino dinamike iraškega prebivalstva v modernem času strnemo v obdobje, ki je segalo od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne. To obdobje sta v glavnem zaznamovala urbanizacija države in nenehno preseljevanje ljudi iz južnejših, ruralnih predelov v bolj urbane, osrednje regije. Osnovna težnja (1980) je zakoreninjena v partikularnem izkoriščanju tako zemlje kot ljudi, ki jo obdelujejo. Upadajoča produktivnost zemlje, ki v glavnem izvira iz neuspeha pri gradnji vodovodov, je privedla od nadaljnega zmanjšanja prebivalstva na ruralnih območjih. (v "Iraq – A Country Study")

¹⁹ Quataert (1994: 868).

²⁰ Yakuboglu (1976), Encyclopedia Hayat, vol 3.

²¹ Yakuboglu (1976).

²² Vzrok za uspeh osmanskega cesarstva lahko iščemo tudi v enaki distanci do vseh etničnih skupin.

²³ Inalcik, Halil (1994: 143–154).

Glede na stopnjo demokracije bi države razvrstil v naslednjem vrstnem redu: Turčija, Iran, Sirija in Irak.

Za razumevanje verskih redov v družbi je potreben vpogled v konservativne razlage islama. Redovi so duhovne institucije, ki jim poveljujejo šejki. Njihova nadvlada izvira od boga in je razumljena kot božji dar.

Irak je islamska država, v kateri ljudje verujejo v boga in preroka, kar v politični terminologiji pomeni, da lahko suverenost izvira samo iz božje volje.²⁴ Ves univerzum pripada bogu, toda le tisti, ki vladajo islamskim območjem, so vladarji v imenu boga. "Vpliv religije na vsakdanje življenje v muslimanskih državah je veliko večji kot tisti, ki ga po srednjem veku najdemo na Zahodu."²⁵ Vladar islamskega sveta je bil kalif, kateremu je po prerokovi smrti pripadlo prerokovo nasledstvo. Drugi vladarji so sultani (besedi sultan in kalif se v islamskem svetu uporabljata kot sopomenki oz. je sultan vladar v imenu kalifa) in drugi islamski vladarji, kot na primer plemenski voditelji. Vsi podaniki morajo poslušati (*bi'at*) ukaze kalifa.²⁶ Safty glede tega pravi: "Ker so vsi ljudje enaki pred bogom, je islam dosledno nasprotoval hierarhičnim in diktatorskim političnim sistemom kot protiislamskim." Doktrina *bi'at* je v nasprotju s podaniki redov, ki se v političnih vprašanjih ravna po besedah šejkov, ki so tudi vodje redov. Redovi so zelo sporne institucije, čeprav obstajajo v vsaki islamski državi.²⁷ Čeprav sta si doktrina *bi'at* in interpretacija islama, kot ga omenja Safty, v nasprotju, pa v islamu obstajajo institucije, ki so zelo demokratične, kot na primer *istisare* (pogajanje) in *sura* (odbor za pogajanja). Odločitve znotraj islamske družbe se sprejemajo znotraj islamskega komiteja.

Vladarji islamskih držav pogosto izrabljajo islamsko doktrino v svojo korist. Čeprav je večina Iračanov globoko vernih, pa je bila stranka Baas zagovornica sekularizma. Obenem pa se stranka ni obotavljala pri izkoriščanju vere kot sredstva za vojaško mobilizacijo. V prvih mesecih vojne proti Iranu so ugledni predstavniki stranke Baas redno prihajali na verske obrede, medtem ko je bil Sadam Husein pri molitvi upodobljen na plakatih po vsej državi.²⁸ Izkoriščanje vere v politične namene pa ni značilno samo za Irak, temveč je ustaljena praksa tudi v drugih islamskih državah.

Irak je hierarhično urejen na podlagi plemenskega sistema, etničnih rodov in verskih redov. Interpretacije islama služijo v družbi kot ideološka sila in mobili-

²⁴ Safty (2003: 252).

²⁵ "Iraq – A Country Study".

²⁶ El-Maverdi (1396, 1976: 18–19). Knjiga je bila napisana v 14. stoletju in velja za klasičen dokument islamske kulture.

²⁷ O dvomljivosti verskih redov lahko razpravljamo s stališča liberalnih, pluralističnih in demokratičnih idej Zahoda.

²⁸ "Iraq – A Country Study".

Slika 7: 8. marec je v Bagdadu teden dni pripravljalo 6000 žensk iz afriških držav, foto: Francisco Ciavaglia (Pancho)

zacijski dejavnik. Vodje plemen, redov in rodov urejajo odnose med plemeni, redovi in rodovi. Kdor nadzoruje vodje, nadzoruje tudi pleme in rod. Sadamovo vladanje je temeljilo na njegovem odnosu z vodji plemen, redov in rodov.

Bagdad velja za zelo kozmopolitsko mesto, v katerem ljudje iz različnih plemen in redov živijo v sožitju. Veliko ljudi zna govoriti angleško, obenem pa ljudje v Bagdadu govorijo turško, kurdsko in perzijsko, kar je podobno arabskemu jeziku. V nasprotju z severom države lahko v Bagdadu vidimo sožitje med kurdske skupinami in Sadamovim režimom. Razloge za to gre iskati v tem, da v mestu tako rekoč ni bilo opozicije, vladala pa je samo ena avtoriteta, in sicer Sadam Husein. V državi pa so napetosti med različnimi organizacijami obstajale na severu in jugu.

Na tej točki se lahko vprašamo, zakaj v Bagdadu ni bilo opozicije. Sadam je nadzoroval družbo s tem, da je imel pod svojim vplivom celoten komunikacijski aparat. Internet se ni smel svobodno uporabljati, najnovejše knjige pa so izvirale iz let pred 1930. Obstajali so trije televizijski kanali, vsi v državni lasti, in jih je nadzorovala stranka Baas. Mediji so bili pod tako močnim vplivom režima, da so Iranci le tri tedne pred vojno po televiziji spremljali poročne obrede. Ljudje so imeli pomanjkljive informacije o tem, kaj se dogaja po svetu.

Življenje v Bagdadu so nadzorovali javni uslužbenci in vojaki, ki jih je bilo opaziti povsod. Ko smo od sirsko-iraške meje potovali proti Bagdadu, smo šli skozi dve kontrolni točki, kjer so nas ustavljali vojaki in od nas hoteli denar. Ko smo hoteli pobrati arabskega štoparja, nam tega niso dovolili. Nenadzorovano se nismo mogli srečati s študenti na univerzi, čeprav smo imeli vse urejeno za srečanje z njimi.

Če upoštevamo katastrofalen razvoj dogodkov na Bližnjem vzhodu, lahko razumemo, zakaj so iraški vojaki na začetku vojne podpirali svojo državo. Vojaki bi brez kakršnegakoli pomisleka dali življenje za Sadama ali za kakšnega drugega visokega predstavnika stranke Baas. Gre za kult osebnosti, ki ga lahko primerjamo s Hitlerjem v Nemčiji ali Leninom oz. Stalinom v Sovjetski zvezi. Kult osebnosti je značilen tako za to območje kot tudi za Turčijo. Čeprav se Turčija po stopnji demokracije razlikuje od drugih držav na Bližnjem vzhodu, pa je Ataturk ustvaril podoben kult osebnosti. Če ne razumemo te teze, potem ne moremo razumeti in raziskovati iraške družbe kot tudi totalitarizma na Bližnjem vzhodu.²⁹

²⁹ Dobrionsky (2003) poudarja: "Kakorkoli že, Združene države ne bodo diktirale, kakšna bo prihodnja iraška vlada. To so odločitve, ki jih morajo Iranci sprejeti sami. Iskreno upam, da bodo kmalu imeli sistem vladanja, ki bo spoštoval človekove pravice, vladavino prava in bo imel transparentne ter stabilne institucije – nekaj, česar država pod režimom Sadama Huseina ni poznala." Ni jasno, katerim načelom bodo Iranci sledili pri vzpostavljanju demokracije. Ameriška vlada se obrača na iraške ženske, ki pomenijo 65 odstotkov prebivalstva, vendar so v glavnem neizobražene. Tanja Gilly se je kot azilantka udeležila istega sestanka z Dobrionskim in dejala: "Ne dvomimo, da si Iranci tako kakor vsi ljudje niso sposobni vladati sami." Glede te njene izjave sem zelo skeptičen.

KAKO JE BILO V TURČIJI?

Na splošno bi lahko rekli, da se iraška in turška zgodovina do leta 1920 nista razlikovali. Turška se od iraške razlikuje le po tem, da so izobražene elite živele in delovale v Carigradu. Po letu 1798 je osmansko cesarstvo postalo država zahodnega tipa s spremembami v državnem aparatu in predvsem v vojski. Namen sprememb je bil preprečiti propadanje cesarstva.³⁰ Leta 1826 so bili janičarji opuščeni iz več razlogov, predvsem pa zato, ker so se upirali sultanu. Na čelu z zahodno usmerjenimi elitami je bila leta 1876 sprejeta prva osmanska ustava in v revoluciji leta 1908 druga osmanska ustava. S tem je bil postavljen temelj, da Turčija postane zahodno usmerjena država. Veliko intelektualcev in uradnikov je padlo pod vpliv idej francoske revolucije, ki so našli navdih za idejo nacionalne države v narodih, kot je grški, ali tudi v drugih balkanskih narodih. Znotraj turškega imperija je bil nacionalizem odziv na voljo tistih, ki so si želeli odcepitve. Potem ko so turški intelektualci in uradniki uvideli, da ne morejo preprečiti kolapsa osmanskega cesarstva, so se odločili, da podprejo združeno turško nacionalno državo,³¹ v kateri bi živeli islamski Turki in Kurdi. To velja predvsem za čas po vojni za neodvisnost v Anatoliji.

Temelj moderne Turčije je bil postavljen v Atatòrkovi revoluciji. Glavna pridobitev revolucije je bila sekularna družba, ki se je razlikovala od pristopa k religiji *Seyhulislam* (osmanski verski voditelj). V Atatòrkovem pojmovanju sekularizacije gre za ločitev verskih zadev in države, ki pa ni bila sprožena pod vplivom reform na Zahodu, ki so povzročile razkol v krščanstvu. Revoluciji sta sledili dve pomembni reformi. Atatòrk je dal volilno pravico ženskam, torej pred večino evropskih držav. Druga pomembna reforma pa je sprememba arabskih črk v latinske. S tem je ustvaril novo republiko in novo kulturo. Toda Atatòrk ni bil edini, ki je oblikoval novo družbo. Odbor za Združitev in napredek je igral pomembno vlogo,³² njegov član je bil tudi Atatòrk. Večina članov odbora se je izobraževala v Franciji in je bila popolnoma pod vplivom idej francoske revolucije. Odbor je tudi organiziral odpor proti okupacijskim silam v Anatoliji.³³

Izobraženci, še posebej pa zahodno usmerjeni učitelji, so zaslužni, da je revolucija med ljudmi naletela na plodna tla. Transformacija družbe pod vodstvom Atatòrka je ustvarila družbo, ki je temeljila na civilnih in vojaških voditeljih. Glavni cilj modernizacije v Turčiji ostaja postati zahodna država pod vodstvom modernih elit. Čeprav je včasih turški razvoj šel v nasprotno smer, pa se glavni cilj – postati zahodna država – ni spreminjal. Vojaške elite so si še posebej priza-

³⁰ Davison (1997).

³¹ Zürcher (1984).

³² Zürcher (1984), Zürcher (1997).

³³ Zürcher (1997: 138–172).

devale ujeti razvite in demokratične države na Zahodu. Za Turčijo lahko trdimo, da je vojska glavni steber režima, čeprav je ta koncept v nasprotju z demokracijo.

Vojaške elite pa niso osamljene v tem cilju. Tudi na Zahodu izobražene elite podpirajo približevanje zahodni kulturi. Prošnja za članstvo v Evropski uniji je dober primer za to. Toda še vedno obstaja velika med razlika med modernimi mesti in provincami, kjer so ljudje bolj konservativni. Po letu 1980 so se ljudje množično selili v velika mesta, kar je povzročilo spremembo razmerja političnih sil ter nastanek barakarskih predmestij,³⁴ ki veljajo za središča konservativnosti. Tako je po letu 1980 v teh mestih opaziti napetost med modernimi elitami in konservativci.

V Turčiji obstajajo različni etnični rodovi in redovi, še posebej pa je vredna omembe velikanska kurdska manjšina.³⁵ Kurdi so pod vodstvom kurdske stranke (PKK) med letoma 1980 in 1990 doživeli novo vstajo, čeprav moderne elite niso v večjih konfliktih z verskim redovi. Pred letom 1980 pomnimo nekaj nemirov, ki pa jih je vse zatrla turška država. V Turčiji bi s pomočjo demokracije različne etične skupine lahko živele skupaj v sožitju. Kurdi, ki so se odrekli svojemu poreklu, so lahko postali predsedniki, premierji in ministri. Privilegirane republikanske elite se obnašajo, kot da v državi obstaja samo ena nacionalnost. Po kurdskem revoltu pa se je to razumevanje začelo spreminjati. Po letu 1980 se je veliko Kurdov v iskanju boljšega življenja začelo preseljevati v mesta, kar je ta mesta naredilo bolj kozmopolitska. Druge etnične skupine v Turčiji so prevzele turško identiteto in so asimilirane. Napetost med turško državo in PKK se je polegla, ko se je po letu 1998 PKK odločila za boj z demokratičnimi sredstvi.³⁶ Tukaj je opaziti razliko med Kurdi v Turčiji in Kurdi v Iraku. Kurdska plemena, na katera kurdsko vodstvo nima velikega vpliva, veliko bolj podpirajo turško državo.

Obstajata dva glavna razloga, zakaj se turška kultura razlikuje od iraške. Prvi, da je v Turčiji cerkev ločena od države, in drugi, da v Turčiji živeča kurdska manjšina išče demokratične načine za odcepitev. Po vsej verjetnosti bi se napetost povečala, če bi kurdsko vodstvo spremenilo pristop do odcepitve, kot so to storili že pred letom 1998. Turška država z nadzorovanjem dosmrtno zaprtega Abdulaha Očalana, ki so mu smrtno kazen z amandmaji spremenili v dosmrtno ječo, nadzoruje tudi kurdski boj za osamosvojitve.³⁷ Razvoj zadnjih dogodkov v Iraku pa z zanimanjem spremljata tako kurdsko vodstvo kot tudi turška država, saj bo kurdsko vodstvo morda imelo priložnost spremeniti svojo politiko do odcepitve.

³⁴ Množična migracija v mesta je utrdila vezi med ljudmi, ki so prišli iz istih mest.

³⁵ Kurdi na jugovzhodu Turčije živijo v plemenskem sistemu.

³⁶ Za zmanjšanje napetosti med Turčijo in PKK obstaja še en razlog: kurdsko vstajo je turška vojska zatrla.

³⁷ Očalan v svojem časopisu *Ozgur Gundem* zagovarja zmerna stališča do kurdskega vprašanja.

SKLEP

O zgodovini liberalne ekonomije vemo, da liberalizem utemeljujejo najbolj razvite države; le-te pa ga vsiljujejo drugim – in s tem bi razjasnil vprašanje Iraka. Pod najbolj razvitimi liberalnimi ekonomijami razumemo ZDA in Veliko Britanijo. Kot naslednje pa želim poudariti, da gospodarstvo ni ločeno od politike in nista neodvisna drug od drugega. V času globalizma je jasno, da politična moč uravnava ekonomijo pod pritiskom ameriškega imperija.³⁸

Govorimo lahko o štirih vzvodih moči, ki so obravnavani v okviru ene družbe, ali gledano tudi v mednarodnem merilu: ideologija, gospodarstvo, politika in vojska. Danes ima ameriški imperij možnost, da uravnava te štiri vzvode v drugih državah, in to simultano. Potemtakem so ZDA imperialistična sila, ki poskuša nadzorovati vse energetske poti na Zemlji. Če je tako, potem lahko ZDA posegajo, z izjemo Centralne Afrike, v prav vsako državo. Da bi to preprečile, imajo druge države možnost povezovanja proti ZDA, kajti v nasprotnem primeru bodo slednje interno uravnemale naša gospodarstva s svojimi monopoli ter z vlaganjem svojega velikanskega kapitala v vsako državo.

Kdor nadzoruje navedene štiri vzvode oblasti, ima torej moč nadzora nad ljudmi tako v ozemelskem kakor tudi v mednarodnem pogledu.³⁹ Slednje drži tedaj, ko vlade uravnava oboje – ljudstvo in mednarodne zadeve. Bogastvo 'črnega zlata' podpira ekonomsko moč družbe v Iraku, Iranu, Kuvajtu, Savdski Arabiji itd. Nafta pa ne nadzoruje samo vlade, marveč tudi režimi mednarodnih monopolov. Ta mednarodni režim nadzora nafte se je začel pred 1. svetovno vojno in se razvil v naslednjih štirih desetletjih prek petih ameriških, dveh britanskih in ene francoske družbe (Esso, Mobil, Standart of California, Gulf, Texaco; Shell, British Petroleum; Compagnie Française des Petroles).⁴⁰ Takšen nadzor nad nafto s strani domačih vlad in mednarodnih monopolov je v državah s 'črnim zlatom' omogočil vzpon in vlado totalitarizma. Totalitarni režimi so si izbrali ustrezna okolja za mednarodne monopole. Edina izjema je Sirija; slednja in Turčija nimata veliko nafte. Zato se ti dve državi raje, kot da bi se soočili z velikimi stroški nadzora družbe in preprečevanja socialnega konflikta, držita načel demokracije. S participativno ureditvijo si ljudstvo prav tako deli odgovornost. Končamo lahko z mislijo, da obstajata dva razloga za totalitarizem na Bližnjem vzhodu: prvi je konservativna islamska miselnost, drugi pa naftno bogastvo.

Na Bližnjem vzhodu se stvari ne odvijajo na gospodarski, ampak na politični podlagi. Zato bodo ZDA izkoristile svojo monopolistično moč v vseh bližnje-

³⁸ Hardt in Negri (2002).

³⁹ Mann (1994).

⁴⁰ Issawi (1982: 194).

vzhodnih državah, vendar vladi ZDA in Velike Britanije ne moreta uspeti v vzpostavitvi demokratične vlade v Iraku. Če jima bo to uspelo, potem bo šlo za dogovor med visokimi politiki. Iračani pa ne morejo imeti vlade, ki bi bila zmožna izpolnjevati njihove cilje. Le-te so ponavadi določali interesi njihovih voditeljev. V zahodnih demokracijah protidemokratični režim velja za nekaj slabega, medtem ko to ni nujno v državah Bližnjega vzhoda. Trgovanje z nafto lahko pokrije gospodarske stroške in politične ter vojaške agente. V državah, kjer je nafta glavno izvozno blago, je najlažje ohraniti nedemokratične sisteme. Po drugi strani pa lahko ti sistemi s tem bogastvom pokrivajo vojaške stroške. Ker država bogastva ne deli z ljudstvom, ampak z ljudmi na vrhu hierarhij, je bogastvo neenakomerno razporejeno in ga v nižjih slojih družbe ni. Potrebe tistih z dna družbene piramide so pokrite.

Menim, da bo nafta glavna pridobitev za ameriške monopole. Le-ti so politični in ne gospodarski dejavniki. Upoštevač pravila svobodne trgovine trdim, da jih odnos med ameriški monopoli in vlado ZDA krši. Ne samo, da imajo stike s predsednikom in ministri, marveč tudi uporabljajo vladne vzvode moči. Njihovi odnosi z lokalnimi voditelji bodo vzpostavljeni prek odnosov z vlado ZDA. Delili si bodo bogastvo z voditelji, ki so simpatizerji in zagovorniki politike ZDA. Nekateri privilegiji so bili dani predsednikovi firmi tudi pred vojno.

Doslej je veljalo za vsako državo – da nafta ni gospodarska, ampak politična dobrina. Državni ali monopolni nadzor pa najlažje pokriva stroške režimov. Vlade izkoriščajo svojo monopolno moč nad nerazvitimi državami, njihova proizvodnja pa lahko deluje glede na pristnost odnosov z najbolj razvitimi državami.

V teh okoliščinah lahko omenimo, kakšno demokracijo je prinesla ameriška vojska v okviru zunanje politike Francije, Nemčije, Velike Britanije in Rusije. Njihov dogovor bo samo začrtal načrt, kako izkoriščati iraške vire. Perry Anderson v svojem članku 'Force and Consent' opisuje mednarodne razmere s hegemonijo ZDA takole: 'Doslej je postalo jasno, da se problem usklajevanja lahko zadovoljivo reši z vzpostavitvijo edine supersile, ki je zmožna držati disciplino nad celotnim sistemom, v skupnem interesu vseh udeleženih. Takšna vzpostavitev ne more biti uporaba brutalne sile. Mora pa tudi ustrezati prefinjeni obliki prepričevanja; biti mora tip vodstva, ki lahko ponudi najsodobnejši model proizvodnje in kulture, ki bi postala zgled vsem drugim. To je definicija hegemonije kot glavnega združitelja področja kapitala.'⁴¹ Pod to hegemonijo drugi zavzamejo stališče glede na njihov odnos z najbolj hegemonsko silo. Sodelujejo pri izkoriščanju drugih pod pogoji, ki jih postavlja hegemon. Vzpostaviti zahodni tip demokracije v Iraku je stvar mednarodne politike in interes Zahoda. To ne bo volja Iračanov.

⁴¹ Perry Anderson (2002).

Kot rezultat – pa naj je bil Sadamov režim totalitaren, in četudi sem v svoji analizi skušal pokazati, da Iračanom demokracija ne bi ustrezala – mora biti demokracija skrb iraškega ljudstva in njegove lastne volje. Napad ZDA na Irak pa ni prinašanje demokracije, temveč povod za začetek izkoriščanja iraških naravnih virov.

Prevedel Branko Kovačič

LITERATURA

- ALI, T. (2000): "Throttling Iraq", *New Left Review*, 5 (September–October 2000).
- ALI, T. (2003): "Re-colonizing Iraq", *New Left Review*, 21, (May–June 2003).
- ANDERSON, P. (2002): "Force and Consent", *New Left Review*, 17 (September–October 2002).
- DAVISON, R., H. (1997): *Osmanli İmparatorluğu'nda Reform: 1856–1876* (Reform in the Ottoman Empire), İkinci Cilt (Second Volume), İstanbul: Papirüs.
- DOBRIŃSKIY, P. (2003): "State's DobriŃski, Exiled Iraqi Women Discuss Reviving Iraqi Society", March 6, 2003, WashingtonDC, www.useu.be
- EL-MAVERDI, E. (1396,1976): *El-Ahkamu's Sultaniyye: İslamda Hilafet ve Devlet Hukuku* (Khalifet and State Law in Islam), İstanbul: Bedir Yayinevi
- HARDT, M., NEGRI, A. (2002): *İmparatorluk*, İstanbul.
- INALCIK, H. (1994): "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600", v: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, eds. Halil Inalcik with Donald Quataert, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 9–410.
- ISSAWI, C. (1982): *An Economic History of The Middle East and North Africa*, New York: Columbia University Press.
- MANN, M. (1994): *Sources of Social Power II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McGOEWAN, B. (1994): "The Age of the Ayans, 1699–1812" in *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, eds. Halil Inalcik with Donald Quataert, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 637–758.
- QUATAERT, D. (1994): "The Age of Reforms, 1812–1914", in *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, eds. Halil Inalcik with Donald Quataert, Cambridge: Cambridge University Press, pp.759–946.
- SAFTY, A. (2003): *Democracy and Governance: The Global Advance of Democracy*, with a preface Hassan bin Talal, İstanbul: Bahcesehir University.
- YAKUBOGLU, E. (1976): *İrak Turkleri*, (Iraqi Turks), İstanbul: Bogazici Yayinevi.
- ZÜRCHER, E. J. (1984): *The Unionist Factor*, Leiden: E.J.Brill.
- ZÜRCHER, E. J. (1997): *Turkey: A Modern History*, London-New York: I. B. Tauris & Co. Ltd Publishers.

Elektronski viri:

"Iraq History", www.achiles.net/~sal/iraq.history.html

"On the Political Economy of Oil: A Strategic Good and Its Price", www.gegenstandpunkt.com/english/oil.html